

Én-mondások

Jézus küldetése és küldetéstudata a szinoptikus evangéliumok néhány jellegzetes mondata tükrében

A klasszikus formatörténeti művekben Jézus mondásai között önálló csoportot alkotnak az ún. „én-szavak” (*Ich-Worte*). A formatörténeti kutatás legismertebb képviselője R. Bultmann az „én szavakon” főképp azokat az evangéliumi kijelentéseket értette, amelyekben hangsúlyosan szerepel a „jöttem” (*élthon*) ige, vagyis a Jézus küldetésének mi-benlétét és célját tömören megfogalmazó mondásokat (Mk 2,17; Lk 12,49-50; Mt 10,34-36 és Lk 12,51-53; Mt 5,17). Ebbe a csoportba sorolta azokat a mondatokat is, amelyekben egyes szám harmadik személyben az *Emberfia* küldetéséről van szó (Mk 10,45; Lk 19,10). Bár Bultmann alapvetően elismeri annak lehetőségét, hogy Jézus egyes szám első személyben beszélhetett küldetéséről, mégis rövid vizsgálat után valamennyi én-mondatot nagyon határozottan elvitatja Jézustól. Nem pusztán ősegyházi képzésnek (*Gemeindebildung*) tekinti azokat, hanem a hellenista gnózis hatását is felfedezni véli bennük.¹

Az exegéták későbbi generációja többnyire túl radikálisnak ítélte Bultmann eljárását. Híres módszertani könyvében H. Zimmermann nyíltan kimondja: „Bultmann messzemenő kételye az-zal a lehetőséggel szemben, hogy ezek a mondatok Jézus ajkán elhangozhattak, egy előzetesen megalkotott véleményen alapul. A hellenista gnóziszból való levezetés teljesen téves.”²

Bár a mondások többségének jézusi eredetét a mai biblikusok általában komolyan megfontolandó alternatívának tartják, állás-

1 Vö. Bultmann, R.: *Die Geschichte der synoptischen Tradition*, Vanderhoeck & Ruprecht, Göttingen, 31957, 164–168.

2 Zimmermann, H.: *Neutestamentliche Methodenlehre. Darstellung der historisch-kritischen Methode*, St. Benno-Verlag, Leipzig, 1967, 150, 47. jegyzet

foglalásukban mégis *óvatosság* figyelhető meg. Ez nyilván a történeti Jézus-kutatás nehézségeivel függ össze, amelyek kifejtésére itt nincs módunk.³ Annyit azonban mindenképp szükségesnek tartunk megjegyezni, hogy a Jézus-kutatás, illetve a Názáreti Jézusról alkotott kép kialakítása nem szűkülhet be egy merev keretbe, s nem elégedhet meg az *ipsissima verba* (Jézus őseredeti szavai) keresésével. F. Hahn helyesen hangsúlyozza, hogy a redakció- és hagyománytörténeti kutatás képes arra, hogy az evangélium ősbibliai hagyományrétegét feltárja. Ennél a hagyományrétegnél azonban nem megfelelő a „hiteles Úr-mondás” (*echtes Herrenwort*) és az „ősegyházi képzés” (*Gemeindebildung*) alternatíváját alkalmazni. Hiszen gyakran lehet azzal számolni, hogy Jézus mondását új összefüggésbe helyezték, kiegészítették és újraértelmezték. Ebből kifolyólag a cél nem pusztán az *ipsissima verba* (vagy *ipsissima facta*) megállapítása. Fontos az *ipsissima intentio Jesu* feltárása is, vagyis Jézus azon szándékának rögzítése, amely áthatja működését, s amely az őskeresztény hagyományban az újraértelmezések ellenére is felismerhető maradt.⁴

Ezeket a megfontolások alapul véve a jelen értekezésben azt szeretnénk bemutatni, hogy a fentebb említett én-mondások összhangban állnak azzal, amit az evangéliumok alapján Jézusról tudományos megalapozottsággal is állíthatunk, s ezért ezek a kijelentések – függetlenül attól, hogy mennyire sorolhatók az *ipsissima verba* kategóriájába – megfelelnek Jézus küldetésstudatának. Először azokat a mondásokat vizsgáljuk, amelyek nagyobb beszédek részeként szerepelnek, majd azokra a kijelentésekre térünk rá, amelyek elbeszélések keretében olvashatók.

Én-mondások Jézus beszédeiben

„Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy feloldjam a törvényt vagy a prófétákat. Nem feloldani jöttem, hanem beteljesíteni.” (Mt 5,17)

Az exegeták egyhangúlag hangsúlyozzák, hogy a mondás végső formájának kialakításában nagy szerepe volt Máté evangélista redakciós tevékenységének. A redakció három sajátosan mátéi szófordulatnál egyértelműen kimutatható: 1) „Ne gondoljátok, hogy azért jöttem” (vö. Mt 10,34 összehasonlítva a Lk 12,51-gyel). 2) A „törvény és a próféták” (vö. Mt 7,12 összehasonlítva a Lk 6,31-gyel; Mt 22,40 összehasonlítva a Mk 12,31-gyel). 3)

3 A történeti Jézus-kutatás kérdésköréhez lásd: Gnlika, J.: A Názáreti Jézus. Üzenet és történelem, SZIT, Budapest, 2001, 7–35; Székely J.: A történeti Jézus-kutatás, in Út, Igazság, Élet. Bibliikus Tanulmányok (szerk. Tarjányi B.), Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2009, 191–217; Kocsis I.: Bevezetés az Újszövetség kortörténetébe és irodalmába I, SZIT, Budapest, 2010, 178–183.

4 Hahn, F.: Methodologische Überlegungen zur Rückfrage nach Jesus, in Rückfrage nach Jesus (szerk. K. Kertelge), Herder, Freiburg, 1974, 11–77, 29–31.

A „beteljesíteni” ige (Máté kedvelt kifejezése: 16-szor fordul elő az evangéliumban).

A redakcionális jelleg ellenére nem mondható kizártnak, hogy az evangélista egy a saját hagyományából származó mondatot dolgozott át azzal a céllal, hogy – egyéb kijelentésekkel (5,18-20) kiegészítve – a hegyi beszéd központi részét (5,17-7,12), főképp az antitezisek nagy egységét (5,21-48) bevezesse.⁵

A 17. vers Jézus küldetésére vonatkozik, amellyel kapcsolatban először egy tagadás, majd egy állítás olvasható. A „törvény és a próféták” kifejezés akkoriban az Ószövetség megnevezése volt. Máté evangéliumában kettős vonatkozásban szerepel. Az egyik az üdvtörténeti alkalmazás: az Ószövetség a Krisztus-esemény meghirdetése. „A törvény és a próféták Jánosig mind ezt jövendőlték” (Mt 11,13). A másik alkalmazásban a normatív jelleg a hangsúlyos: az Ószövetség Isten kötelező érvényű akaratát tartalmazza. Mind az „arany szabály” (Mt 7,12), mind a főparancs (Mt 22,40) után rövid megjegyzés olvasható arról, hogy a szeretet „a törvény és a próféták” összefoglalása. Mivel a következő versekben (18-19. 21-48. v.) parancsokról lesz szó, a 17. versben is inkább a normatív jelleg a meghatározó. A mondat e tekintetben az Ószövetségnek a fontosságát és a lehatároltságát egyaránt kifejezésre juttatja. Elismeri, hogy az Ószövetség ténylegesen Isten akaratát tartalmazza, amelyet Jézus nyilvánvalóan nem kíván hatályon kívül helyezni. Másfelől azt is világossá teszi, hogy az Ószövetségben adott kinyilatkoztatásnak beteljesítésre van szüksége, amelyre egyedül Jézus mint Messiás az illetékes. Minthogy a 17. vers mondása a következő versek, sőt a következő részek bevezetése, a „beteljesíteni” (*pléroó*) ige elsősorban a hegyi beszédben adott tanításra vonatkozik. A beteljesítés annyit jelent, hogy az Ószövetségben adott követelmények igazi és végérvényes értelmét, illetve Isten akaratának a teljességét Jézus tárja fel.

A 17. vers értelmezésénél az üdvtörténeti vonatkozást is figyelembe vehetjük. Ezt nemcsak a Mt 11,13-ban olvasható, korábban már idézett mondat teszi lehetővé, hanem az a tény is, hogy Máténál a „beteljesíteni” ige legtöbbször az ún. „reflexiók idézetekben” szerepel. Ezekkel az evangélista az ószövetségi jövendőlések Jézusban való beteljesedését hangsúlyozza (vö. Mt 1,23; 2,15; 4,14; 8,17 stb.). Éppen azért, mert az Ószövetség Jézusra irányul, léphet ő fel azzal az igénnyel, hogy az Ószövetséget hitelesen értelmezze, és Istennek az Ószövetségben kifejezésre juttatott akaratát Isten eredeti szándékának megfelelően fejtsse ki.

5 Vö. Lambrecht, J.: «Eh bien! Moi je vous dis» Le discours-programme de Jézus (Mt 5-7; Lc 6,20-49), Cerf, Paris, 1986, 80. U. Luz: Das Evangelium nach Matthäus I (EKK I/1), Benziger/Neukirchener, Zürich – Neukirchen-Vlyn, 21989, 229. Persze szép számmal vannak olyan exegeták is, akik szerint a 17. vers a maga egészében Máté redakciós munkájának eredménye. Pl. Strecker, G.: Die Bergpredigt. Ein exegetischer Kommentar, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 21985; Gnilka, J.: Das Matthäusevangelium I (HThK I/1), Herder, Freiburg, 1988, 142; Fiedler, P.: Das Matthäusevangelium (ThKNT 1), Kohlhammer, Stuttgart, 2006, 122.

Ha így értelmezzük a mondatot,⁶ akkor a benne foglaltak összhangban állnak azzal, ahogyan Jézus az evangéliumok egyéb tanúsága szerint az ószövetségi Törvényhez, illetve magához az Ószövetséghez viszonyul. Jézus feltételezi az Ószövetséget, sőt arra épít, de bizonyos értelemben túl is lép rajta. A végső hivatkozási pont számára nem a Törvény vagy az Írások, hanem saját személye.

E tekintetben érdemes utalni az antitézisekre, amelyek nem sokkal a szóban forgó mondatot követően olvashatók. Ezekben Jézus kifejezetten az ószövetségi törvény bizonyos kitételeivel kapcsolatban foglal állást. Az antitézisek sajátos, antitetikus (ellentétre épülő) formulával kezdődnek: „Mondatott a régieknek ...Én pedig mondom nektek” (vö. Mt 5,21.27.31.33.38.43). Nem kétséges, hogy a Mt 5,21-48-ban található hat antitézis egyetlen nagy irodalmi egységgé formálása az evangélista szerkesztői tevékenységének eredménye. Ennek ellenére nagy bizonyossággal állítható, hogy az első, a második és (valószínűleg) a negyedik antitézis a hagyomány korábbi szakaszában is az imént idézett bevezetéssel kezdődött, s egészen Jézusig visszavezethető.⁷ Antitéziseket a zsidó irodalomban is lehet találni. A rabbik a gyakorlati törvényértelmezéskor gyakran állították szembe saját álláspontjukat más tanítók nézetével. Az egyéni értelmezést az „én pedig mondom” formulával vezették be. Ezen tagadhatatlan hasonlóság ellenére van egy korántsem mellékes különbség Jézus antitézisei és az írástudók hasonló megnyilatkozásai között. Jézus nem más tanítók véleményével szemben teszi kijelentéseit, hanem közvetlenül az Írással, az Írásban kifejezésre juttatott isteni szóval szemben. A „mondatott” formula Istenre utaló szenvedő szerkezet (*passivum divinum*). Ebből következik, hogy Jézus végeredményben az Isten által adott törvénnyel veti össze saját álláspontját. Nem az Írás más helyei vagy más törvénycikkelyei alapján érvel, hanem szabadon, bármiféle egyéb hivatkozás nélkül, kizárólag saját nevében és saját tekintéllyel beszél. Önmagának igényli a jogot, hogy Isten akaratát végérvényesen közvetítse és kifejtse.

Mindazonáltal az sem tagadható, hogy Máté evangélista az 5,18-19-ben olvasható, törvénytisztelő zsidó-keresztény körökből származó mondatok révén jóval nagyobb nyomatókat ad az ószövetségi törvénynek, mint bármelyik más újszövetségi író. A hegyi beszéd és az evangélium egésze alapján mégis úgy látjuk, hogy Máté számára nem az ószövetségi törvények betűje a mérv-

6 Hasonló értelmezést nyújt R. Schnackenburg: Matthäusevangelium I (NEB 1/1), Echter Verlag, Würzburg, 1985, 51k; Gnilka: Matthäusevangelium, i. m. 143k. Mindazonáltal nem hallgathatjuk el, hogy a pléroó ige értelmezése igen vitatott, s a fentebb bemutatottól jócskán eltérő nézetek is napvilágot láttak. Lásd bővebben Luz: Matthäus, 232–236; Fiedler: Matthäusevangelium, i. m. 123k.

7 Bővebb kifejtéshez lásd az 5. jegyzetben említett kommentárokat a hegyi beszédhez és a Máté-evangéliumhoz, valamint Kocsis I.: A hegyi beszéd, Jel, Budapest 32005, 73–76.

adó, hanem az a beteljesítés, amely Jézus szavaiban és magatartásában mutatkozik meg.

„Ne gondoljátok, hogy békét hozni jöttem a földre. Nem azért jöttem, hogy békét hozzak, hanem kardot. Azért jöttem, hogy szembeállítsam az embert apjával, a lányt anyjával, és a menyét anyósával: saját házanépe lesz az ember ellensége.” (Mt 10,34-36; vö. Lk 12,51-53)

A mondás, amely a missziós beszédhez (Mt 10,1-11,1) tartozik, két részből áll, s mindkettő elején hangsúlyosan áll az *élthon* (jöttem) ige. Az első részben (34. v.) az jut kifejezésre, hogy Jézus nem békét hozott, hanem kardot. A második részből (35-36. v.) válik világossá, hogy a „kard” átvitt értelemben veendő: megosztást jelent. A 35-36. versek tartalma Mikeás próféta egyik kijelentésére emlékeztet (Mik 7,6), bár szó szerinti idézetről nem beszélhetünk.

A mondás Lukács evangéliumában is megtalálható (12,51-53), de ott a kard helyett „megosztás” szerepel. Lukács tehát értelmezve közli a kijelentést. A családi viszály leírásában is megfigyelhető eltérés Máté szövegéhez és a háttérben álló prófétai kijelentéshez képest. Ezekben ugyanis a fiatalabb nemzedék lázadásáról van szó, Lukács változatában viszont a kölcsönös viszályon van a hangsúly.

A mondás közvetlen jézusi eredetét illetően az exegéták nagyobb nyitottságot tanúsítanak, mint a Mt 5,17 esetében. Mindazonáltal vita tárgya, hogy a 34. és a 35-36. versek eredetileg összetartoztak-e. Az egyik nézet szerint a 34. vers tartalma önálló mondás volt, amelyhez később csatolták a prófétai mondásra emlékeztető mondatokat.⁸ U. Luz ellenben úgy véli, hogy a szóban forgó szöveg kezdetől fogva egységet alkotott, mert a titokzatos és könnyen félreérthető kijelentés a „kard hozataláról” alapvetően magyarázatot igényelt.⁹

Mi lehetett Jézus szándéka a mondással? Azt tudatosította, hogy földi működésével még nem érkezett el a próféták által meghirdetett eszkatologikus béke (vö. Iz 9,5-6; Zak 9,10). Tevékenysége sokkal inkább megosztást okoz, mert egyértelmű döntésre készíti az embereket mellette vagy ellene. A megosztottság a legalapvetőbb közösséget, a családot is érinti. Azt is fontos figyelembe venni, hogy az apokaliptikus áramlatból származó zsidó iratokban a rokonok és a családtagok egymás elleni támadása az idők végén bekövetkező megpróbáltatások egyik megnyilvánulása (1Hén 100,1; Jub 23,16). Ennek fényében a mondásban Jézusnak az a meggyőződése is kifejezésre jut, hogy az ő működésével beköszöntött a végidő.

8 Vö. Gnlika: Matthäusevangelium, i. m. 394; M. Sato: Q und Prophetie, Mohr Siebeck, Tübingen 1988, 295.

9 Luz, U.: Das Evangelium nach Matthäus II (EKK I/2), Benziger/Neukirchener, Solothurn – Neukirchen-Vluyn, 21996, 135.

„Azért jöttem, hogy tüzet bocsássak a földre; s mennyire szeretném, ha már fellobbanna! Keresztséggel kell megkeresztelkednem, és mennyire vágyom utána, amíg be nem teljesedik.” (Lk 12,49-50)

Bár a szóban forgó mondatok Lukács evangéliumában szorosan összefüggnek a Jézus megoszlást eredményező küldetésére vonatkozó kijelentésekkel, mégis jobbnak látjuk külön említeni őket. Ezeknek a mondatoknak ugyanis nincs szinoptikus párhuzamuk, s ezért más forrásból (Lukács saját forrása) származnak, mint a 12,51-53 mondatai, amelyek a Beszédgyűjteményből (Q) valók. A kijelentések egyébként egy hosszabb tanítványoktatás (Lk 12,1-59) részei.

A két mondat két metaforát tartalmaz: a „tűz” és az „alámerülés” metaforáit. A „tűz” a Bibliában az ítéletet (Lk 3,9.16-17), a végidőbeli megtisztulást és megújulást (Zak 13,9; Mal 3,2), valamint Isten szavát (Jer 5,14; 23,9; Sir 48,1) jelképezi. Az evangéliumi kijelentésben a tűz arra a tisztulási folyamatra utal, amely fájdalommal jár együtt, de végeredményben megújulást hoz létre azokban, akik befogadják Jézus üzenetét. Az alámerülést a görögben a *baptizma* szó jelöli (ezt hagyományosan keresztségnek szokták fordítani), amely a Jézusra váró szenvedéseket és halált juttatja szemléletesen kifejezésre. A háttérben azok az őszövetségi szövegek állnak, amelyek a megpróbáltatásokat és kínokat az emberre zúduló és az ember feje fölött összecsapó víz hullámokhoz hasonlítják (Zsolt 42,8; 69,2; Iz 43,2).

Ezen mondásokat minden nehézség nélkül közvetlenül Jézusnak tulajdoníthatjuk. R. Bultmann ugyan a *vaticinia ex eventu* kategóriájába sorolta őket,¹⁰ de nézete felettébb vitatható. A Jézus szenvedésének és halálának részleteit jól ismerő korai keresztények aligha elégedtek volna meg egy általános, képszerű megfogalmazással. F. Bovon joggal hangsúlyozza a 49. vers mondásával kapcsolatban: „A szentencia megfelel a képletes és olykor titokzatos beszédmódnak, amelyet a Mester szeret.”¹¹ A megjegyzés szerintünk az 50. vers tartalmára is alkalmazható. Joggal állítható, hogy Jézus abban a tudatban folytatta működését, hogy ez alapvetően az üdvösségre irányul, bár az elutasítókra ítéletet hoz. Ugyanígy joggal állítható, hogy működése során szembe-sült a személyére irányuló, egyre növekvő ellenállással, és tudatosította annak végkimenetelét.

ÉN-mondások elbeszélésekben

„Nem az egészségeseknek kell az orvos, hanem a betegeknek; nem az igazakat jöttem hívni, hanem a bűnösöket.” (Mk 2,17; vö. Mt 9,12-13; Lk 5,31-32)

¹⁰ Bultmann, i. m. 165.

¹¹ F. Bovon: Das Evangelium nach Lukas II (EKK III/2), Benziger/Neukirchener, Zürich – Neukirchen-Vlyen, 1996, 350.

A kijelentés annak az elbeszélésnek a lezárása, amelyben Lévi meghívásáról és a bűnösökkel való asztalközösségről olvasunk (Mk 2,13-17). A mondás voltaképp arra az ellenvetésre adott válasz, amelyet az írástudók és a farizeusok fogalmaznak meg abból kifolyólag, hogy Jézus olyanokkal együtt telepedett asztalhoz, akik a rituális előírások és más törvénycikkelyek be nem tartása miatt bűnösöknek számítanak.

A válaszban Jézus először egy közmondást idéz, amely általános módon fejezi ki a mindenki által természetesnek tartott tény: az orvosra a betegeknek van szükségük, és nem az egészségeseknek. Majd a közmondás alkalmazása következik: Jézus az orvos, a bűnösök a betegek, az igazak pedig az egészségesek. Ahogy az orvosnak fel kell keresnie a beteget, hogy segíteni tudjon rajta, úgy megy Jézus is a bűnösök után, hogy Isten irgalmas szeretetét közvetítse számukra. Érdemes megemlíteni, hogy az orvosra vonatkozó mondat, a görög irodalomban fellelhető párhuzamok mellett, összefüggésbe hozható a Kiv 15,26-tal: „én az Úr vagyok a te gyógyítód”. Jézusban Isten gyógyító, bűnököt megbocsátó és orvosló tevékenysége válik kézzel foghatóvá.

A küldetésre vonatkozó mondást (17b. v.) illetően fontos hangsúlyozni, hogy az „igazak” szó nem ironikus, hanem az írástudók ellenvetésének szemléletéhez igazodik. Szó sincs arról, hogy az igazak ki lennének zárva Isten országának közösségéből, amely Jézus által valósággá válik. Az *uk – alla* szócskakkal nem egymást kizáró ellentét fogalmazódik meg, hanem egy csoport előnyben részesítése: nyilván azon csoporté, amely a segítségre különösen is rászorul.¹² „Jézus szemléletében Isten a nagy Irgalmazó, aki kétszeresen törődik azzal, akinek kétszeresen van rá szüksége.”¹³

Több exegeta (R. Bultmann; J. Gnilka; R. Pesch¹⁴) is úgy véli, hogy az orvos-mondás és a küldetés-mondás eredetileg független volt egymástól, és csak az áthagyományozás során lett összekapcsolva. A magunk részéről nem látjuk indokoltnak ezt a nézetet, hiszen a két mondat között nincs olyan feszültség, amely ilyen szétválasztást szükségessé tenne.¹⁵

A 2,17b mondatának jézusi eredetét, legalább az *ipsissima intentio* szintjén, a biblikusok többnyire elismerik. Persze az

12 E tekintetben a dialektikus tagadás megnevezést szokás alkalmazni, amelyen ezt értjük: két kijelentés szembeállítás, amelyek közül az egyik tagadásként, a másik állításként van megfogalmazva azért, hogy az állított valóság különleges nyomatékot kapjon. Bővebben lásd R. Pesch: Das Markusevangelium I (HThK II/1), Herder, Freiburg, 31980, 166.

13 Ernst, J.: Das Evangelium nach Markus (RNT), Friedrich Pustet, Regensburg, 1981, 96.

14 Vö. Bultmann, i. m. 96; Pesch, i. m. 166-168; J. Gnilka: Das Evangelium nach Markus I (EKK II/1), Benziger/Neukirchener, Zürich – Neukirchen-Vluyn, 31989, 110.

15 Máté változatában (9,12-13) a két mondat közé egy harmadik kijelentés („Irgalmasságot akarok, és nem áldozatot”) lett beékelve, amely tényleg későbbi hozzáfűzés.

ipsissima vox lehetősége is nagyon megfontolandó. R. Pesch szerint az ősegyház, amely az „igazak közösségének” tekintette magát, önmagától nem fogalmazott volna meg olyan kijelentést, amelyben az igazak háttérbe szorulnak.¹⁶

„Az Emberfia ugyanis azért jött, hogy megkeresse és megmentse az elveszettet.” (Lk 19,10)

Ez a mondás, amely tartalmilag rokon az imént bemutatottal, egyedül Lukács evangéliumában olvasható, és pedig a Zakeus-történet (19,1-10) végén. Redakciótörténeti vizsgálattal könnyen kimutatható, hogy csak lazán illeszkedik a megelőző elbeszéléshez. Ebben arról értesülünk, hogy Jézus betér az őt látni kívánó fővámos, Zakeus házába, aki ennek hatására megtér. A külső szemlélők értetlenségüknek adnak hangot amiatt, hogy az országszerte jól ismert próféta bűnös embernél száll meg. Az ellenvetésre Jézus két mondattal válaszol. A kettő közül csak az első áll szoros kapcsolatban a konkrét eseménnyel. „Ma üdvösség köszöntött erre a házra, hiszen ő is Ábrahám fia” (19,9). A kijelentéssel Jézus nyilvánvalóvá teszi: küldetése Ábrahám minden fiához, azaz minden izraelitához szól, beleértve a bűnösöket is. A 19,10 mondata túlmutat Zakeus történetén, hiszen Jézusnak a bűnösök iránt mindenkor megmutakozó különleges figyelmére és nyitottságára ad magyarázatot. Jézus voltaképp azt a feladatot tulajdonítja magának, amelyet Ezekiel próféta Istenről állít: „Megkeresem az elveszettet, visszaterelem az elszéledtet” (Ez 34,16).

Joggal gondolhatunk arra, hogy a mondás eredetileg önálló kijelentés, esetleg az elveszett megtalálásáról szóló példabeszédek (15,1-32) összefoglaló kommentárja volt. A mondás és az irgalmasságról szóló példabeszédek kapcsolata a „keresni” (*dzeitéo*) ige és az „elveszett” (*apolólosz*) melléknévi igenév (vö. Lk 15,4.6.8.9.24.32) által szemmel látható. Éppen ezekkel a példabeszédekkel való rokonság miatt nem lehet kétséges, hogy a Lk 19,10 mondata is Jézus lelkületét és öntudatát tükrözi, függetlenül attól, hogy mikor nyerte el végső formáját. Mindenesetre J. A. Fitzmyer a közvetlen jézusi eredettel számol, bár az Emberfia címet későbbi hozzáfűzésnek tekinti.¹⁷

„Az Emberfia sem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon, és életét adja váltságul sokakért.” (Mk 10,45; vö. Mt 20,28)

A mondás a Zebedeus-fiak kérését követő tanítványoktató lezárása. Zebedeus fiainak azon kérése, hogy egyikük Jézus jobbján, másikkuk a bal oldalán ülhessen az eljövendő dicsőséges országban, haragot és méltatlankodást vált ki a többi tanítvány

16 Pesch, i. m. 167k.

17 Fitzmyer, J. A.: The Gospel According to Luke II (AB 28A), Doubleday, New York, 1985, 1226.

részéről (10,35-41). Jézus ezért ad oktatást arról, hogy követőinek közösségében ne a világi, nagyravágyó szemlélet legyen a meghatározó: „aki nagy akar lenni, az legyen a ti szolgátok; aki pedig első akar lenni köztetek, az a szolgálója lesz mindenkinek” (10,43-44). Ezt követően a 45. versben Jézus saját magát állítja példaképül. Ő sem azért jött, hogy másoktól szolgálatot várjon vagy követeljen. Ellenkezőleg: az ő életét alapvetően a szolgálat jellemzi, amelynek betetőzése az lesz, hogy életét váltságul adja az emberekért. Nem kétséges, hogy csak a mondás első felében említett szolgálat példaértékű a tanítványok számára. A megváltást hozó életfeláldozás egyedül Jézusnak fenntartott „kiváltóság”. Éppen Krisztus életáldozata teszi lehetővé, hogy a tanítványok a maguk körében új életrendet tudjanak megvalósítani.

Figyelemre méltó, hogy a Lk 22,25-27-ben hasonló tartalmú buzdítást találunk, amelynek végén Jézus csak a szolgálatot említi önmagára vonatkozólag: „En mégis úgy vagyok köztetek, mint aki szolgál” (Lk 22,27). Egyes exegeták Lukács szövegét tekintik a hagyománytörténetileg ősbibb változatnak, s ebből arra következtetnek, hogy a váltságra vonatkozó megjegyzést és az Emberfia címet később kapcsolták az eredetileg csak a szolgálatot hangsúlyozó mondathoz. Ez a nézet azonban nem mondható biztosnak. Az a lehetőség is komolyan megfontolandó, hogy Lukács, aki bizonyára egy Márktól független (saját) forrást vett alapul a 22,25-27 szerkesztésekor, a konkrét helyzethez, azaz az utolsó vacsora cselekményéhez alakította az áthagyományozott mondást. A szolgálat Lukács változatában nem más, mint asztal-szolgálat. A Mk 10,45-ben viszont Jézus egész földi működését meghatározó vonás, amelynek „természetes” betetőzése az élet feláldozása.

A váltságának megfelelő *lüttron* főnév a görög irodalomban és a Szeptuagintában azt a váltságdíjat jelöli, amelyet rabszolgák vagy hadifoglyok megszabadításáért fizettek. Az Emberfia Jézus az életével „fizet” sokakért és sokak helyett, akik a kárhozatnak lettek kiszolgáltatva.¹⁸ A sokak megváltására vonatkozó megjegyzést összefüggésbe szokták hozni az Úr Szolgájáról szóló negyedik ének befejezésével (Iz 53,10-12). Ám Izajás ezen szövegében nem szerepel a „váltságdíj” (*lüttron*), ezért V. Hampel más ószövetségi szövegeket (Péld 31,18; Iz 43,3-4) vél a háttérben felfedezni.¹⁹ Ugy gondoljuk, hogy egyetlen ószövetségi helyet sem célszerű kizárólagossá tenni: Jézus halálának értelmezésében a váltságdíj (Iz 43,3-4) és az engesztelő áldozat (Iz 53,10) egyaránt szerepet játszhatott. Mivel az Iz 53,10-12 hatása az Eucharisztia alapításának elbeszélésében (Mk 14,24) is megmutatkozik, az Úr

18 A „sokak” a sémi szóhasználatban nem kizáró („sok, de nem mindenki”), hanem összegező fogalom. Vö. Jeremias, J.: polloi, ThWNT VI (1959) 536-545, 544.

19 Vö. Hampel, V.: Menschensohn und historischer Jesus. Ein Rätselwort als Schlüssel zum messianischen Selbstverständnis Jesu, Neukirchener, Neukirchen-Vluyn, 1990, 326-333.

Szolgájáról szóló negyedik énekre való hivatkozásnak továbbra is teljes létjogosultsága van.²⁰

A Mk 10,45 mondásának eredete szintén vitatott kérdés. Nemes szentírás-magyarázók (J. Gnllka; R. Pesch²¹) az ősegyház szoteriológiai reflexiójának tekintik, mások (O. Betz; V. Hampel; P. Stulhmacher²²) nem látják nehézséget abban, hogy közvetlenül Jézustól származtassák. A kérdésben nehéz egyértelmű állásfoglalásra jutni.²³ Ám a lényegi tartalmat tekintve ez a kijelentés is Jézus küldetéstudatát tükrözi. Az evangéliumok nem hagynak kétséget afelől, hogy Jézus működésében mily meghatározó jelentőségű volt a szolgálat lelkülete, amely a tanítványok számára folytonos felhívás (vö. Lk 12,35-37; 22,25-27; Jn 13,1-15). S abban is biztosak lehetünk, hogy Jézus nem egyszerűen a kegyetlen sors következményének tekintette halálát, hanem üdvözítő értéket tulajdonított neki. Szűkkeblű szemléletre vallana, ha eleve kétségbe vonnánk annak lehetőségét, hogy maga Jézus az Úr Szolgájáról szóló énekek fényében értelmezte küldetését.

Összegzés

A fentebb bemutatott mondások által szépen feltárul előttünk mind az a tudat, amellyel Jézus saját személyét illetve működését szemlélte, mind az a teológiai reflexió, amellyel az ősegyház – egyáltalán nem önkényesen – a Mester küldetését tömör formákban kifejezni szándékozott. Azokban a mondásokban, amelyek beszédek részeként maradtak ránk, a hangsúly Jézuson mint eszkatologikus küldöttön van, aki beteljesíti az Ószövetséget, s aki által beköszöntött az embereket megosztó, de a hívók számára üdvösséget hozó végidő. Az elbeszélések keretében olvasható kijelentések azt jelzik, hogy Jézus küldetése a bűnösök megmentésére, illetve az emberiség megváltására irányul. Élete alapvetően másokért való lét – proegzisztencia²⁴ –, amely a működését folytonosan jellemző szolgálatban mutatkozik meg, s élete feláldozásában teljeseedik ki.

20 Betz, O.: Jesus und Jesaja 53, in *Geschichte – Tradition – Reflexion III: Frühes Christentum* (Festschrift M. Hengel), Mohr Siebeck, Tübingen 1996, 3–19.

21 Vö. Pesch, R.: *Das Markusevangelium II* (HThKNT II/2), Herder, Freiburg, 31984, 163; Gnllka, J.: *Das Evangelium nach Markus*, i. m. 100.

22 Vö. Hampel, i. m. 339k; Betz, i. m. 9k; P. Stulhmacher: *Biblische Theologie des Neuen Testaments I*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 21997, 121.

23 Külön kérdés az Emberfia fenségcím eredete. Ennek részletes tárgyalására itt nincs lehetőség. Bővebb információért lásd a 20. jegyzetben megadott művet. A kérdéskör jó összefoglalását nyújtja még Hahn, F.: *Christologische Hoheitstitel*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 51995, 454–461.

24 Ezt a kifejezést Jézus földi életének jellemzésére H. Schürmann német biblikus használta előszeretettel. Vö. *Jesus. Gestalt und Geheimnis*, Bonifatius, Padernborn, 1994, 286–315.